Arnold Mercator als germanist

door

Dr. R. VAN DE VELDE
Aangesteld Navorser N.F.W.O.

De opkomst van de Germaanse taalwetenschap dient te worden gesitueerd in de periode van het Humanisme. Hoewel deze en andere synchronistische stromingen wezenlijke verschillen vertonen met de kenmerken der moderne taalstudie, hebben diverse factoren uit het zestiende-eeuwse geestelijke klimaat de oorsprong van de gemanistiek bepaald.

Enerzijds bevorderde de Renaissance de cultivering van de moedertaal [1], terwijl anderzijds de Hervorming in de landstaal het doeltreffend middel zag ter verspreiding van de nieuwe godsdienstige opvattingen.

De groeiende nationale bewustwording, de belangsteling voor het eigen verleden en de uitvinding van de boekdrukkunst wijzigden of verruimden de belangstellingscriteria der toenmalige taalkundige en filologische studie in aanzienlijke mate [2].

Kenschetsend voor de diepe inwerking van deze invloedsfactoren zijn de ontdekking en de verspreiding van verschillende Oudgermaanse teksten. De taalkunde en de filologie worden echter veelal geïntegreerd in andere wetenschappelijke disciplines en leveren geen stof voor autonoom onderzoek [3].

In de aanvangsjaren der Germaanse taalkunde nemen bepaalde geleerden een belangrijke plaats in. Hun bijdragen, vrijwel ononderzocht, worden enkel als merkwaardigheden of ter wille van de volledigheid vermeld.

Tot die merkwaardige zestiende-eeuwse germanisten behoort Arnold Mercator (Leuven 31 augustus 1537 - Duisburg 6 juli 1587), de zoon van de beroemde Vlaamse cartograaf Gerard Mercator. Hij

(1) Vgl. o.m. L. Van den Branden, *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de zestiende eeuw,* Gent 1956. J.F. Vanderheyden, *De Livius-vertaling van 1541. Kanttekeningen bij de opdracht en Livius-uitgave van Jan Gymminck,* Gent, 1959.

(2) Het moge volstaan te verwijzen naar de jongste publikaties : J.F. Vanderheyden, *Hervorming en neo-filologie,* Gent 1962, p. 12 en vlg. A.G. van Hamel, *Geschiedenis der taal-wetenschap,* Den Haag z.j. (3e druk), p. 29 en vlg. J.T. Waterman, *Perspectives in linguistics,* Chicago 1963, p. 11-13. M. Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne,* Bruxelles, Paris 1963, p. 8 en vlg.

(3) Het is onmogelijk binnen het bestek van deze bijdrage de raakpunten der zestiende-eeuwse filologie met andere wetenschappen te behandelen.

volgde zijn vader naar Duisburg, waar hij na zijn studiën in de letterkunde, mathematica, architectuur en geografie een grote wetenschappelijke bedrijvigheid ontplooide [4].

Mercators grote verdienste voor de germanistiek ligt vooral in zijn studie van het Gotisch. Tijdens zijn geografische en archeologische onderzoekingen in de omgeving van Duisburg was hij na Cassander en Gualtherus [5] vermoedelijk de enige Nederlander, die te Werden aan de Ruhr de vermaarde Codex Argenteus uit de vergetelheid opdiepte. Strikt genomen kan hier van een ontdekking geen sprake meer zijn. Arnold Mercator was over het bestaan van de Codex Argenteus voldoende door de beide ontdekkers ingelicht. Waarschijnlijk heeft hij uit hun geschriften de Gotische karakters leren kennen. De vriendschappelijke betrekkingen, die de familie Mercator met Cassander en Gualtherus onderhield, maken zijn belangstelling voor deze bijbelcodex dan ook begrijpelijk. Ook Matalius Metellus had hem circa 1572 op dit kostbaar handschrift gewezen [6].

Hoewel Mercators belangstelling als germanist tot dit manuscript beperkt bleef, kende zijn bijdrage een ruime verspreiding door de opname in Janus Gruterus' *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani* [7].

Mercator was, voor zover wij konden nagaan, de eerste geleerde in de ontwikkelingsgang van de Gotische filologie, die circa 1573 een Gotische tekst in het karakteristieke unciaalschrift optekende, vertaalde en van commentaar voorzag.

Het gaat hier niet langer om enkele getranscribeerde tekstsnippers zoals bij zijn onmiddellijke voorganger Becanus, maar wel om twee doorlopende tekstfragmenten (Mt. VI 7-16 en Mk. I 1-18). Enkel het inleidend gedeelte (Mt. VI 7-9) werd ter illustratie getranscribeerd. Deze waardevolle bijdrage werd door Michael Mercator uit de nagelaten handschriften van zijn vader gelicht en ter beschikking van Gruterus gesteld.

De beschrijving van Arnold Mercators merkwaardige vondst en van de toestand, waarin de Codex Argenteus zich bevond, luidt bij Gruterus :

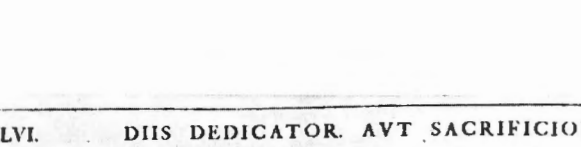
(4) Vgl. Wauwermans, *Biographie nationale,* Bruxelles 1898, T. XIV, kol. 370.

(5) Zie over deze geleerden en hun ontdekking ons artikel : *Het Gotisch. Ontdekking van de Codex Argenteus en eerste belangstelling, Handelingen XV der Koninklijke Zuidnederlandse maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis,* Oudenaarde 1961, p. 295-298.

(6) Vgl. J.W. Schulte, *Gothica Minora,* ZfdA, Berlin 1879, Bd. XXIII, p. 321 en vlg. Zie over de betekenis van Metellus in bovengenoemd artikel, p. 299.

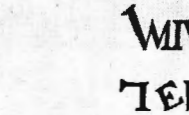
(7) Amstelaedami, Franciscus Halma, 1707, Vol. I, p. 146-148. De eerste uitgave verscheen in1602-1603 te Heidelberg. Om welke reden de derde uitgave gebruikt werd, zal verder uiteengezet worden. Zie p. 289-290.

1 *Ab his non omnino abludunt iſthaec inter Bembi ſchedas reperta.*

Grutero Putanus.

2 *Inventum etiam extra Viterb. in Cybeles, uti putant, delubro iſtud Etruſcis literis.*

Id Latinis literis eſt

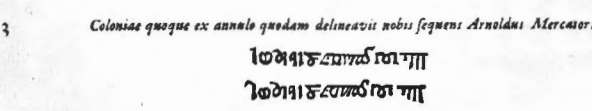
Belyu. meos iti
meos. icy. yeb.
Ktili. ypitib. Ktipib
Atyli xv

Interpretatio Latina.

Diva. domo. Hoſpita. Iſis Hoſpitis. primo. excepta. fuit. in. domo. puellae. Ipite. paterna ducis. Puti. patris. An. XV.

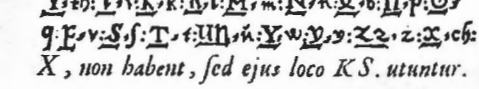
Gruterus ſ. Metellii ſchedis.

3 *Coloniae quoque ex annulo quodam delineavit nobis ſequens Arnoldus Mercator.*

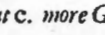

4 *Detur hoc patriae linguae, ac ſubnectantur ſuperioribus exoletis, Gothica iſta, ſive Germanica ſunt, qua communicavit nobis amicus noſter Michael Mercator inventa inter res paternas. neque enim meruerant cur aut perirent, aut cum blattis ac tineis belligerarent; cum novitate ſua non uni Germano, non uni Belgae in deliciis habere poſſint, forte etiam debeant. Pater ergo Michaëlis Arnoldus Mercator, aut extare in Bibliotheca Abbatiae Werdenſis Codicem antiquiſſimum, ante mille plus minus annos in pergameno aureis & argenteis literis perſcriptum, continentem quatuor Evangeliſtarum opus, ſed quod dolendum eſt, lacerum, diruptum, & nullo ordine ignorantia compactoris collocatum. Ex eo ſequentia delineavit Arnoldus, opera & adminiculo Reverendi Domini Henrici Duden pro tempore Abbatis: pauca quidem illa; ſed plura communicare vetabat obſcuritas literarum jam vetuſtate evaneſcentium. Hunc librum quatuor Evangeliorum in Gothicam linguam converſorum edidit Franciſcus Junius cum obſervationibus & Gothico Gloſſario Franciſcus Junius Dordraci CIↃ IↃC LXV. vide in Gloſſario Alphabetum Gothicum.*

Alphabetum.

X, non habent, ſed ejus loco KS. utuntur.

Obſervanda eſt differentia inter *&* , *quod in* a *prior pes longior ſit deorſum miſſus, in* l. *vero pares ſint.*
Caute etiam obſerva differentiam inter K *&* k, *illud eſt* k, *iſtud* r.
Γ *capitale* g *eſt. hinc abbreviaturae* *,* *id eſt, Godts, &* *Godt.*
XS. IS. *Chriſtus Jeſus.*
z *pronuntiari debet ut* tſ. *vel* ſd. *ut Zorobabel,* . *Tſorobabel. Eſdras. haec Lectori ſufficiant.*
. ꝺ. *Diphthong. pronuntiatur ut* c. *more Graecorum.* ſ *ante* ſ. *pronunciatur ut* ll. *item* ſ *ante K.*

Pl. 1. — Mercators Gotisch alfabet.

S 2

Pl. 2. — Mercators Gotische teksten.

YAS IQANNES DAUI SANDS IN ANYIONI, SAH MEK-
SANDS DAUITEINID KEISAS DU AFLAGEINAI
FKAYAUKYE, SAH USDDGEDUN DUIMMA AAL-
DUDA AAND SAH IFKUSNAXMEIS, SAH DAU-
FIDAI YESUN AAFU IN IAUKDANE AOM FKAM
IMMA ANDHAITANDANS FKAYAUKYAN SEINUM.

YAS UYYAN IQANNES FKASTY STAGA MIA-
BANDANS, SAH SAIDA FAAGEINA BI HAIR SEI-
NANA, SAH MATIDAT KAMSTEINS, SAH MIAIS H
HAIYI YISK, SAH MEKSA AIYANDS, NIMI Y
SYINYRA MISSA AFAK MIS YIZEIK NIM
SAH SUNS SAUHMANA USTAUH IN ANYIONI
GAH YAS IN YIZU ANYIONI DAGE FAURKTIDUNS
FRUMS FKAM SATUNIN GAH YAS MIY DURAM
GAH USSILEIS ANDBAHTIDEDUN IMMA.

GAH YAKY IN AINUM DAGAM NUM IS FKAM
NAZARAIY TAUHTAIS. GAH DAUITYS YAS FKAM
IQANNE IN AUKDANE, GAH SUNS USFASSANDS
US YAMMA YATUA FASAD USAUKNANS HIMINDNS.
SAH AHMAN SYE AFAK ATSSANDA NANSINA-
GAH STIURA UAM US HIMINAM YU IS SUNUS
MEINS SAUIBA, IN TU ZEI YAUHSA LEIKAIDA
YAIKYS ANDHNEIYANDS ANDBINDAN SKINDA-
KAUI SKADEIS, AY YANN IK DAUITSA IZYIS IN
YATIN, IY IS DAUITEIY IZYIS IN AHMIN YEI-
HAMAN.

IYAFAK-DATEI ATSTODANS YAKY IQANNES, UAM IS
IN GALEILAIA MEKCANDS AIYANSELIAN YINDAN
GAKUSS SYS, UIYANDS YATEI USFINNAN DA-
YATAMEA, GAH ATNEOIDA SIK YINDANS AKOI
SYS IUKEISAY, GAH GAUKEIY IN AIYAN-
SELIAN.

GAH OKBANDS FAIK MAKE IN GALEILAIAS
GASAU SEIMONA SAH ANDRAIAN BRUYAK
IS Y'IS SEIMONIS YAIKTANDANS NATI IN
MAKEM, YESUS AUK FISKANS GAH UAY IM
IS. HAIRITS AFAK MIS, SAH ATAUGA IGUIS
YAIKYAN NUTANS MANNE, GAH SUNS AFLE-
TAN-DANS YA NATA SEINA AHISTIDEDUN
AFFEK IMMA. &c.

Es vnasi Joannes daupendt in der vnuſte, vnd predichten den tauff des renwnes, zu aflaghinge der ſunden, vnd anſighinghend tho im al Judea landt, vnd von Jerufalem, vnd vuarden gedauffet alle in der Jurdanen vnaſſer von im anizergende thre ſunden.

Es vuar Joannes gekleedet mit Kameel hairen, vnd ein vellene gurde bey ſeinen hufften, vnd vnuſten ſchrecken, vnd vnild honnich aeſſende, vnd predichte ſagendt, Es komt ein geſchruinander dan ich achter mich, deſſe ich nicht bin vuerdich nachuergendt zu ontbinden die ſchoberaſſt ſeiner ſchohe, dan ich tauffe euch in vnaſſer, aber er vuirdt euch tauffen mit dem heilgen geiſt. ADMIN, hinc *athem* noſtrum, qui & Latinis ſpiritus dicitur. ut: emiſit ſpiritum. YEIHAMAN ſanctum, hinc pud nos *vuesbiſchoff*, pro epiſcopo benedictiones adminiſtrante, *vuerynuaſſer*, pro aqua conſecrata & ſanctificata, & *vuesdom* pro ſacra domo, &c.

Vnd es vnar in ghenen daghen das Jeſus quam von Nazareth in Galileen, vnd getauffet vnas von Joanne im Jordan, vnd zur ſtond aufgaende auſs dem vnaſſer, geſach er die himmelen aufflauckendt, vnd den gaiſt vuie ein taub aufgaende nach im, vnd ein ſtimme quam auſs dem himmel. Du biſt mein ſeer lieber ſohn, in ihm hab ich ein vnolgefallen. vnd zur ſtundt ſicht der geiſt hat im aufgeſtanwnet in der vnuſten, vnd vnardt in diſſer vnuſten 40. taghe verſuecht vam Sathan, vnd vnas mit den thieren, vnd die engelen handthabten im.

Aberachter dat angetaſt vuardt Joannes, quam Jeſus in Galilea predighend das evangelium des reichs Gottes, ſagendt das aufgefuliet iſt die tzeyt, vnd geneket ſich daſs reich gottes: habet berovn, vnd gelubet dem evangelio.

Vnd vnarhendt fuhr das meer in Galilea, gefagh Simonem vnd Andream den broeder diſſes Simonis, vuerpende die netzer ins meer, dan es vnehren fiſcher, vnd ſaget inen Jeſus, hergaet after mich, vnd ich vuerd euch maichen viſcher der menſchen, vnd zur ſtond verlaſtend thre netzen folgden ſei after im.

Ex Arnoldi Mercatoris libraria Gimmich.

Pl. 3. — Mercators Gotische teksten.

„Pater ergo Michaëlis Arnoldus Mercator, ait extare in Bibliotheca Abbatiae Werdensis Codicem antiquissimum, ante mille plus minus annos in pergameno aureis & argenteis literis perscriptum, continentem quatuor Evangelistarum opus, sed quod dolendum est, lacerum, diruptum, & nullo ordine ignorantia compactoris colligatum. Ex eo sequentia delineavit Arnoldus, opera & adminiculo Reverendi Domini Henrici Duden pro tempore Abbatis: pauca quidem illa; sed plura communicare vetabat obscuritas literarum jam vetustate evanescentium." [8]

Ter inleiding liet Mercator aan het geheel het Gotisch alfabet voorafgaan, vergezeld van Latijnse lettertekens, samen met een beknopte klankleer.

Heeft men geen absolute zekerheid omtrent het afzonderlijk aandeel van Mercator en Duden in het kopieerwerk, dan geldt dit even zeer voor de vertaling. Ongetwijfeld staan wij hier voor een Duitse tekst (Rijnlands) [9], die zowel aan Mercator als aan Duden kan toegeschreven worden.

Over de chronologie van het afschrift hangt een vaagheid, die slechts met de termini post en ante quem van Dudens benoeming tot abt (1573) en Mercators sterfjaar (1587) begrensd wordt [10].

Over deze moeilijkheden geeft Janus Gruterus geen nadere bijzonderheden. Gruterus' hoofdwerk *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani,* dat onder impuls van Josephus Justus Scaliger tot stand kwam, verscheen in 1602-1603 te Frankfurt [11]. Gruterus' methodische verzameling van inscripties werd in de geleerde wereld van die tijd met buitengewoon enthousiasme begroet en kende reeds in 1616 een herdruk. Beide drukken moeten echter onderdoen voor de zeer verzorgde uitgave, die door Johannes Georgius Graevius (1632-1710), de biograaf van Franciscus Junius, in 1707 te Amsterdam

(8) Ibidem, Vol. I, p. 146. Uit dit citaat blijkt, dat Mercator het afschrift niet alleen gemaakt heeft. Henricus Duden werd abt op 23 januari 1573 en stierf op 15 april 1601. Vgl. J.W. Schulte, ibidem, p. 327.

(9) Voor deze inlichting danken wij van harte Prof. Dr. L. De Man, die zelfs zo bereidwillig was het oordeel van Prof. Dr. W. Foerste hierover in te winnen.

(10) Schulte neemt aan, dat Mercator waarschijnlijk ca. 1573 het afschrift maakte. Deze veronderstelling steunt vooral op het feit, dat Mercator in 1572 te Keulen door Metellus op de Codex Argenteus gewezen werd. Ibidem, p. 327 en vlg.

(11) Janus Gruterus (Antwerpen 3 december 1560 - Bernhold bij Heidelberg 10 september 1627), klassiek filoloog en archeoloog, moest op zevenjarige leeftijd met zijn hervormingsgezinde vader naar Norwich vluchten, waar uitgeweken Nederlanders zich met zijn vorming belastten. Na zijn studiën onder leiding van Robert Swayle te Cambridge legde hij zich op de filologie en de rechtsgeleerdheid toe aan de pas gestichte universiteit te Leiden. Hij vond hierbij in Justus Lipsius de eerste bezieler en leider van zijn verdere wetenschappelijke werkzaamheid. Na verdienstelijke studiën in Duitsland en Frankrijk aanvaardde hij in 1586 een leerstoel aan de universiteit te Rostock, later te Wittenberg en werd in 1592 buitengewoon hoogleraar te Heidelberg. Vgl. L. Roersch, *Giographie nationale,* Bruxelles 1884-1885, T. VIII, kol. 366.

bezorgd werd. Daarom werd deze uitgave voor ons onderzoek gebruikt [12].

Het is onze bedoeling geweest aan de hand van fototypische weergave dezer Gothica [13] de bespreking te verduidelijken. Buiten de transcriptie van Mt. VI 7-9 is Mercators bijdrage nog voorzien van een vertaling en enkele grammaticale aantekeningen. De twee tekstgedeelten, die wij om praktische redenen pars I (Mt. VI 7-16) en pars II (Mk. 1-18) zullen noemen, onderscheiden zich o.a. door het ontbreken van een nummering in pars II. Arnold Mercator had het immers in zijn mathematische nauwgezetheid nodig geacht ieder Gotisch woord in pars I te nummeren, zodat de genummerde woorden uit de vertaling duidelijk de betekenis van ieder afzonderlijk woord weergeven.

Achtereenvolgens zullen het alfabet en het tekstgedeelte tot in de bijzonderheden besproken worden. Daarna wordt een onderzoek ingesteld naar de waarde, de oorspronkelijkheid en de herkomst van Mercators Gothica.

Mercators alfabet en beknopte klankleer zijn niet zonder belang. Het alfabet bevat 26 i.p.v. 27 letertekens [14]. Nochtans neemt Mercator nieuwe, onbekende letters op. Zo worden voor het derde karakter van het Gotisch alfabet (*g*) twee tekens gebruikt: nr 3 (*c*) en nr. 7 (*g*). Het bijzondere teken voor *c* en *g* blijkt in zijn systeem een gefingeerd karakter te zijn. Al was het onderscheid tussen het teken *j* en *g* hem blijkens de tekst niet duidelijk, toch blijkt in r. 5 dat het echte Gotische letterteken voor *g* hem bekend was [15]. Verder neemt [16] hij zoals later Vulcanius [17] de onbestaande

(12) Volgens de eisen der hedendaagse tekstkritiek en mede ter opheldering der typografische fouten dienden wij te collationeren met de eerste en tweede uitgave. Deze werken waren echter voor ons niet toegankelijk. Bij het ter perse gaan van deze bijdrage was de enige beschikbare eerste druk in de K.B. te Brussel wegens verbouwingswerken onbereikbaar. Wij danken oprecht Mevr. Lic. E. Cockx-Indestege, die zo bereidwillig was in de belangrijkste Belgische en Nederlandse bibliotheken naar deze eerste twee uitgaven te informeren.

13) Wegens typografische moeilijkheden konden Mercators tekens niet opgenomen worden. Daarom hebben wij voor ieder karakter een nummer gebruikt, dat beantwoordt aan de volgorde in Mercators alfabet.

(14) Vgl. M.H. Jellinek, *Geschichte der gotischen Sprache,* Berlin und Leipzig 1926, p. 22.

(15) In het Gotisch komt dit karakter nergens voor. Vgl. *Codex Argenteus Upsaliensis. Jussu senatus universitatis phototypice editus,* Upsaliae 1928, Tabula IX. Verder wordt naar deze fototypische uitgave verwezen met de afkorting CAU.

(16) Ibidem, p. 146. Vgl. O. von Friesen en A. Grape, *Om Codex Argenteus dess tid, hem och öden,* Uppsala 1928, p. 49-50. Volledigheidshalve zij nog vermeld, dat Mercator ofwel de zetter bij XS en IS verzuimd heeft het afkortingsteken — bovenaan te plaatsen.

(17) *De litteris et lingua Getarum siue Gothorum,* Lugdani Batavorum, ex officina Plantiniana, apud Franciscum Raphelengium, 1597, p. I en p. 10.

ἦτα op met de klankwaarde „*e longum*". De verklaring hiervoor dient in een verkeerde lezing te worden gezocht. Daar het teken voor de *i* van *gripun* (Mk. XIV 59) door een streepje met *p* verbonden is, hebben Mercator en andere filologen daarin ten onrechte de Griekse ἦτα herkend [18].

Ook nr. 24 vindt men bij Mercator en Vulcanius voor *y*, hoewel de laatste het ook terecht als *w* transcribeert.

Het onbestaande teken nr. 19, een enigszins gevarieerde vorm van de juist getranscribeerde letter nr. 6 treft men alleen bij Mercator aan voor *v*.

De andere tekens zijn alle Gotische letters. Sommige werden van een verkeerde transscriptie voorzien. Zo wordt nr. 18 zoals bij Becanus [19] ten onrechte door de Latijnse *q* getranscribeerd. De twee karakters van nr. 22 (*q* en *u*) zijn verkeerdelijk met eenzelfde Latijns letterteken *u* toegelicht.

Ten slotte ontbreken de bijzondere getalletters voor 90 en 900. Van de eerste vinden wij in de Gotische tekst echter een gelijkvormig letetrtype weer, dat zowel de *u* als de *q* aanduidt.

Evenals Vulcanius merkt Mercator nog op, dat de Goten „*X, non habent, sed ejus loco KS. utuntur.*" [20], waarbij beiden de Latijnse *x* (Gotisch *ks*) bedoelen, daar zij got. X als *ch* transcribeerden.

Bovengenoemde overeenkomsten in Mercators en Vulcanius' opmerkingen met betrekking tot de klankleer en het schrift zijn ten zeerste opvallend. De commentaar bij het Gotisch alfabet in Vulcanius' werk is evenwel van een anoniem auteur, zodat een verkeerde voorstelling over het auteurschap van Vulcanius' Gothica is ontstaan. Decennië̈n lang heeft men namelijk gemeend, dat Mercator de schrijver van de twee commentaren in *De literis et lingua Getarum siue Gothorum* was [21].

Na grondige vergelijking van Mercators beschouwingen met die van de „*viri cuiusdam docti Anonymi*" bij Vulcanius houden wij dergelijke voorstelling voor volkomen uitgesloten. Wel is de volgorde van hun alfabetten niet door de getalwaarde bepaald, maar

(18) Vgl. CAU, p. 362 en *362, v. 10.

(19) Zie bovengenoemd artikel, p. 305. In onze bijdrage van 1961 werden de Gotische karakters vervangen door de minder gebruikelijke benaming, omdat de weergave der lettertekens typografisch onmogelijk was. De namen, die in het Salzburgs-Weense handschrift naast het Gotisch alfabet vermeld staan, duiden waarschijnlijk niet de Gotische lettertekens aan. Vgl. voor de benaming, M.H. Jellinek, *Geschichte der gotischen Sprache,* p. 22, J. Blomfield, *Runes and the Gothic alphabet. Saga-Book of the Viking society,* London 1945, XII, p. 177-194, 209-231.

(20) Ibidem, p. 146.

(21) Massmann en von Raumer waren nog die mening toegedaan. Vgl. H.F. Massmann, *Gothica minora,* ZfdA, Leipzig 1841, Bd. I, p. 306-344, vooral p. 322 en vlg. R. von Raumer, *Geschichte der germanischen Philologie, vorzugsweise in Deutschland,* München 1870, p. 92.

aan het Latijnse alfabet aangepast en derhalve overeenstemmend, doch de plaats van nr. 19 voor *v*, van nr. 3 en 7 voor *c* en *g* en van nr. 23 voor *w* blijft in de commentaar bij Vulcanius open. Ook de klankleer vertoont grote verschillen met die van de Anonymus : in tegenstelling met diens uitvoerige beschouwingen treffen wij hier slechts enkele korte opmerkingen aan, waarin *z* ten onrechte als affrikaat geldt en de *„ai Diphtong pronuntiatur ut e."* [22]

Verder staat Mercator alleen met de opvatting, dat het teken nr. 3 (in zijn klankleer voor *g* en *c*) vóór gutturalen als n uitgesproken wordt [23].

Derhalve zal wel een ander auteur dan Arnold Mercator de commentaar voor *De literis et lingua Getarum siue Gothorum* samengesteld hebben [24].

Daar Mercators verdienste meer in zijn tekstbijdrage gelegen is, zullen wij hierbij langer stilstaan. Ofschoon de woorden van de Codex Argenteus aan elkaar geschreven zijn, heeft Mercator evenals Becanus en Vulcanius de woordscheiding doorgevoerd. Pars I vertoont zelfs een nummering bij ieder der afzonderlijke woorden. Op die manier leverde Mercator reeds een merkwaardige poging tot grondiger tekstinterpretatie. De woordscheiding, de juistheid van de kopie, de interpunctie, de vertaling en de grammaticale interpretatie zullen samen de criteria vormen, waarmee Mercators verdiensten afgewogen worden. Pars I en pars II worden bij de bespreking om praktische redenen afzonderlijk beschouwd.

Pars I (Mt. VI 7-16) [25] bevat Christus' woorden ter inleiding van het Onze Vader (Mt. VI 7-9), de *„Oratio Dominica"* (Mt. IV 9-13) zelf en de *„Orationem Dominicam Subsequentia"* (Mt. IV 13-16).

De inleiding van de *„Oratio Dominica"* in Gotische druk bevat geen kopieerfouten. Enkel de zonderlinge spelling van *þaurbuþ* (Mt. IV 8, p. 147, v. 6) met *th* aan het woordbegin verdient vermelding. Blijkbaar is deze enige schrijfwijze van *th* voor *þ* in de

(22) Ibidem, p. 146.
(23) Vgl. W. Streitberg, *Gotisches Elementarbuch,* Heidelberg 1920[6], p. 64.
(24) J.W. Schulte heeft aangetoond, dat Cornelius Gualtherus de Ananymus is. Vgl. ZfdA, Berlin 1880, Bd. XXIV, p. 324-355.
(25) Daar in pars I (p. 147) de woorden van een cijfer voorzien zijn, werd voor de verwijzing het woord met zijn nummer gebruikt. Voor pars II (p. 147-148) worden de verzen aangeduid. Bij de verbetering wordt naar de fototypische uitgave van de CA, bij de woordscheiding en foutieve samenstellingen naar de uitgave van Streitberg verwezen.

Gotische tekst naar analogie met de transcriptie doordrongen [26]. In *andhausjaindau* (Mt. IV 7, p. 147, v. 4) is *h* onduidelijk weergegeven.

Drie verkeerde woordscheidingen zijn opvallend : [1]*bidgandans* [2]*uthan* (Mt. VI 7) voor *Bidjandansuþ-þan,* [4]*filu* [5]*waurdgaith* (Mt. VI 7) voor *filuwaurdjaiþ* en [14]*filu* [15]*waurdein* (Mt. VI 7) voor *filuwaurdein.*

De foutieve samenstellingen betreffen [27]*thizeigus* (Mt. VI 8), [18]*faurthizeigus* (Mt. VI 8) en [33]*bidgaithgus* (Mt. VI 9) [27], waar het pronomen personale van de tweede persoon pluralis verkeerdelijk met het relativum, het voegwoord en het werkwoord verbonden werd.

Dit eerste tekstgedeelte wordt bovendien aangevuld met een interessante transcriptie. Hierin verschilt de interpunctie van de tekst in Gotische druk. Bovendien treft men er volgende vergissingen aan : *faurthitseigu.* voor *faurþizei jus, bidgaidt* voor *bidjaiþ* en *bidgaithus* voor *bidjaiþ jus.* Het tweede teken van [12]*ei* werd blijkbaar als *t* gelezen zodat *ei* als & werd getranscribeerd.

Het aanbrengen van leestekens in de Gotische tekst is niet zeer bevredigend, welk verschijnsel voor de zestiende en zeventiende eeuw niet verwondert [28].

De vertaling daarentegen is dikwijls geslaagd. Het in pars I aangewende mathematische vertaalprocédé leidt tot onnatuurlijke en onjuiste zinsbouw, maar geeft letterlijk de betekenis van de Gotische tekst weer. Dergelijke vertaaltechniek is op zichzelf reeds een aanwijzing voor Mercators linguistische doelstelling om aan de hand van een genummerde woordelijke vertaling de verwantschap van het Gotisch met het Duits en het Nederlands aan te tonen. Deze eerste op affiniteit berekende vertaalmethode werd later nog toegepast o.m. door Lambert ten Kate in zijn vertaling van *Ragnar Lodbroks Kràkumàl* [29].

Kleinere foutieve vertalingen zijn : [2]*uththan* (Mt. VI 7 <*uhþan* „en dan, wanneer"), dat door *„aber" en* [23] *auk* (Mt. VI 8

(26) Vgl. W. Streitberg, *Die gotische Bibel,* Heidelberg 1950[3], p. 7. Daar Mercator aan bepaalde Gotische karakters een andere waarde dan de gebruikelijke toekent, kon de transcriptie niet overal even consequent weergegeven worden. Enkel Mt. VI 7-9 werd door Mercator in transcriptie opgenomen.

(27) Voor Mt. VI 7-9 nemen wij de transcriptie *g* (*gus*) i.p.v. *j* (*jus*) uit Mercators getranscribeerde versie over.

(28) Zowel de interpunctieverschillen tussen de Gotische druk en de transcriptie als het annauwkeurig gebruik van leestekens in de unciaaltekst kan ten dele aan de zetter te wijten zijn. Vgl. W.Gs. Hellinga, *Kopij en druk in de Nederlanden. Atlas bij de geschiedenis van de Nederlandse typografie,* Amsterdam 1962, p. 133.

(29) Vgl. J.U. Terpstra, *Ten Kates Übersetzung von Ragnar Lodbroks Sterbelied (Kràkumàl) und ihre literarhistorische Bedeutung. Neophilologus,* Groningen 1960, I, p. 141.

„want"), dat blijkbaar onder Duitse invloed door *„auch"* vertaald *werd.* [17]*Andhausgaindau* (Mt. VI 7) voor *andhausjaindau,* een optatief met futurumbetekenis, krijgt de vertaling *„verhoirt uuerden".*

In de tekst van de *„Oratio Dominica"* komen vier kopieerfouten voor. In [22]*tif* (Mt. VI 11) voor *gif* en [21]*sinteinau* (Mt. VI 11) voor *sinteinan* betreft het respektievelijk een verkeerde lezing van *t* voor een ietwat gelijkvormige *g* en een verwarring tussen *u* en *n.* Bij [5]*himina* (Mt. VI 9) voor *himinam* en [34]*thai* (Mt. VI 12) voor *þaim* verwaarloosde de kopiist, zoals in Becanus' tekst, het afkortingsteken *m* [30] weer te geven. [4]*In* [5]*himina* wordt echter juist door de singularis [4]*im* [5]*himmel"* vertaald. Ten aanzien van de woordscheiding dienen twee onjuistheden vermeld te worden : [24]*himmadaca* (Mt. VI 11) voor *himma daga* en [29] *skulanssijaima* (Mt. VI 12) voor *skulans sijaima.* De foutieve splitsing van [50]*thein* [51]*aist* (Mt. VI 11) voor *þeina ist* is verwonderlijk, omdat *ist* bij het begin van pars II (Mk. II, p. 147, v. 36) op de juiste wijze van *gameliþ* gescheiden wordt en de vertaling *„ist"* voor de twee gevallen (Mt. VI 13 en Mk. I 1) gelijk is.

Zijn de interpunctie en de vertaling grotendeels juist, ten enenmale onbevredigend is de grammaticale interpretatie : zo luidt [28]*þatei* [29] *skulans sijaima* „wat wij schuldig zijn", met een optatief, bij Mercator verkeerdelijk [28]*die* [29]*schulden* [30]*unser.* Hij voegt er bovendien nog de foutieve toelichting aan toe : *„composita dictio est ex skula et unsijaima* (of *unsigaima*), *debita nostra",* welke vergissing men reeds bij Becanus vindt [31]. Ten slotte merkt hij bij *fraistubnjai* ten onrechte op : *„in dictione hac vocalis ai suo more deest fristqbngai pro fristubainjai"* [32].

In de *„Orationem Dominicam Subsequentia"* (Mt. VI 14-16), het laatste genummerde tekstfragment, komen een viertal verschrijvingen voor : in [24]*izar* (Mt. VI 15) voor *izwar* is *w* uitgevallen [33]. in [13]*himina* (Mt. VI 14) voor *himinam* is het afkortingsteken voor *m* verzuimd [34]. Bij [41]*tasaiqand* en [42]*au* (Mt. VI 16) voor de optatief *gasaihvaindau* werd *t* met *g* verward. In de onjuiste verbin-

(30) Vgl. O. von Friesen en A. Grape, *Om Codex Argenteus dess tid, hem och öden,* p. 49-50 en CAU, p. 9 en *9, v. 5-20.

(31) Zie bovengenoemd artikel, p. 307. Misschien heeft hij in *unsijaima* verwantschap gezien met *unsih,* de accusatief pluralis van het Oudhoogduitse pronomen personale van de eerste persoon. De vertaling zelf is blijkbaar onder invloed van de Latijnse (*debita nostra*) of de Griekse versie (**τὰ ὀφειλήματα ημῶν**) ontstaan.

(32) Ibidem, p. 147.

(33) Vgl. CAU, p. 9 en *9, v. 17-18.

(34) Vgl. CAU, p. 9 en *9, v. 15.

ding [12]*sanfar* voor *sa ufar* (Mt. VI 14) werd *n* voor *u* geschreven.

Ten aanzien van de geringe leesbaarheid van de CAU op deze plaatsen [35] strekt het Mercator tot eer, dat vanaf *frawardjand* ... . tot *mizdon seina* (Mt. VI 16) met uitzondeling van [41]*tasaiqand* [42]*au* voor *gasahvaindau* alles correct gekopieerd werd.

Wat de woordscheiding betreft, wordt *au* in [21]*nith* [22] *au* (Mt. VI 15) voor *ni þau* en [41]*tasaiqand* [42]*au* (Mt. VI 16) voor *gasaihvaindau* ten onrechte als een zelfstandig woord beschouwd. Zulks blijkt overigens ook uit de foutieve vertaling van [40]*ei* [41]*tasaiqand* [42]*au* [43]*mannam* als „[40]*auff das sei* [41]*scheinendt* [42]*voir den* [43]*mennern*".

Onjuiste samenstellingen zijn [12]*sanfar* (Mt. VI 14) en [34]*thailiutans* (Mt. VI 16) voor *sa ufar* en *þai liutans,* waar het demonstrativum ten onrechte met het voorzetsel en het substantief verbonden werd.

Met betrekking tot de grammatica wijst de verlezing *tasaiqand au* voor *gasaihvaindau* erop, dat het verschil tussen de imperatief praesens 3e persoon pluralis (*gasahvandau*) en de optatief praesens, mediopassief 3e persoon pluralis (*gasaihvaindau*) voor Mercator onbekend bleef.

Is de interpunctie bevredigend [36], dan geldt dit nog meer voor de vertaling. De enige opvallende fouten zijn [12]*sanfar* [13]*himina,* waar het demonstrativum *sa* als een bijwoord wordt vertaald ([12]*so im* [13]*himmel)* en [40]*ei* [41]*tasaiqand* [42]*au* [43]*mannam,* waar het mediopassief (*gasaihvaindau*) en het handelend voorwerp *mannam* ten onrechte door het actieve *gasaihvand* als „[40]*auff das sei* [41]*scheinendt* [42]*voir den* [43]*mennern i. hominibus*" worden omschreven.

In de verklaring wordt zoals bij Becanus voor *mizdo* naar het Grieks μισθόν verwezen : „*Graeca dictio est* μισθόν, *i. mercedem daß ist meidth, oder meidthlohn*" [37].

Bij de beoordeling van het tekstgedeelte pars II (Mk. I 1-18) wordt het materiaal om praktische redenen in vijf delen gesplitst.

Met betrekking tot het tekstgedeelte Mk. I 1-3 treffen wij in het opschrift van het Markusevangelie reeds een drietal kopieerfouten aan : *awaggeljo* of *awaggelgo* (p. 147, v. 33), *marcum* of *margum* (p. 147, v. 33) en *anastodith* (p. 147, v. 34), waar de fotocopie van de CAU [38] nochtans duidelijk *aiwaggeljo, marku* en *anastodeiþ* heeft.

(35) Vgl. CAU, p. 10 en *10.
(36) Enkel de komma vóór [35]*gaurai* (Mt. VI 16) is onverantwoord.
(37) Ibidem, p. 147.
(38) CAU, p. 275 en *275.

De lezing van Mk. I 1-2 tot ..... *sai,* een gedeeltelijk onleesbare passus in de fototypische uitgave van de Codex Argenteus, moet voor Mercator wel bezwaarlijk zijn geweest. Desondanks treft men bij hem slechts de lezing *Esaun* (Mk. I 2, p. 147, v. 36-37) voor *Esaïin* aan [39]. In *waurkeit* (Mk. I 3, p. 147, v. 41) i.p.v. *waurkeiþ* werd *t* voor *þ* gelezen [40].

Ook de afkortigen *iuis* (Mk. I 1, p. 147, v. 35 voor *Iesuis*), *xaus* (Mk. I 1, p. 147, v. 35 voor *Xristaus*) en *gths* of *cths* (Mk. I 1, p. 147, v. 36 voor *guþs* werden juist opgelost. Bij *fins* (Mk. I 3, p. 147, v. 40 voor *fraujins*) en *gths* of *cths* (Mk. I 3, p. 147, v. 41) werd nochtans het contractieteken boven het woord vergeten. De betekenis van *fins* was hem overigens niet duidelijk, zoals dadelijk blijken zal.

Tegen de woordscheiding werd helemaal niet, tegen de interpunctie slechts uitzonderlijk gezondigd.

Onjuist is de vertaling van de genitiefbepaling *wopjandins* in *stibna wopjandins in auþidai* (Mk. I 3, p. 147, v. 39-40) als *„Ein stim roeffend in der vuusten"* i.p.v. „de stem roepende in de woestijn". De relatieve bijzin *saei gamanweiþ* (Mk. I 2, p. 147, v. 38) luidt in de vertaling verkeerdelijk *„so bereiden vuirdt"*, waarbij *sa* zoals boven [41] door het adverbium wordt weergegeven.

Ten slotte is het hem ontgaan, dat *raihtos* en *staigos* samen hoorden. De verbinding van *wig fins* (Mk. I 3, p. 147, v. 40 voor *wig fins*) met *raihtos* leidde tot de onjuiste vertaling van *manweiþ wig fraujins, raihtos waurkeiþ staigos guþs unsaris* door *„machet die vuegh fein recht, vuircket die stegen unsers Godts"* [42].

In het tekstgedeelte Mk. I 4-5 is het afschrift minder correct dan in de vorige fragmenten. Onder de kopieerfouten treffen wij o.a. *ioannes* voor *iohannes* aan (Mk. I 4, onleesbaar in de CAU 275, *275, v. 3, Mercator, p. 148, v. 1) en *iirusaulwmeis* voor *Iairusaulwmeis* (Mk. I 5, p. 148, v. 4), waar respektievelijk een *h* en een *a* ontbreken. In *frawaurthe* voor *frawaurhte* (Mk. I 4, p. 148, v. 3) en *frawaurthan* voor *frawaurhtim* (Mk. I 5, p. 148, v. 6) wordt *ht* ten onrechte met *th* (*þ*) verward [43]. Ten aanzien van de nominale flexie is *frawaurthan* ten slotte nog een foutieve datief pluralis op *-an* voor *-im.*

Voor de woordscheiding vinden wij de twee onjuistheden *dau-*

(39) Hierbij zii tevens opgemerkt, dat de lezing *Esaïin* slechts op een conjectuur van Streitberg (Bib.[3], p. 163) berust.
(40) CAU, p. 275 en *275, v. 9.
(41) Zie p. 295.
(42) Ibidem, p. 147.
(43) Vgl. CAU, p. 275, *275, v. 3-18.

peinid reigos (Mk. I 4, p. 148, v. 2) i.p.v. *daupin idreigos* en *alliudaia land* (Mk. I 5, p. 148, v. 3-4) voor *all Iudaialand*. Voorts zijn *du imma* (Mk. I 5, p. 148, v. 3) en *all iudaia(land)* (Mk. I 5, p. 148, v. 3-4) verkeerdelijk aan elkaar geschreven. De interpunctie is juist. Bij de vertaling werd *all Iudaialand jah Iairusaulwmeis* gebrekkig door *„al Judea landt und von Jerusalem"* weergegeven, waarbij de nom. plur. *Iairusaulwmeis* („de bewoners van Jerusalem") ten onrechte als een genitief werd beschouwd. Verder leverde het onderscheid tussen het preteritum en het participium blijkbaar moeilijkheden. Enerzijds luidt *„was ... jah merjands daupein idreigos"* (Mk. I 4, p. 148, v. 1-2) verkeerdelijk *„... und predichten den tauff des ruevues"* met een pluralis (*predichten*) voor het participium met een hulpwerkwoord in de singularis. Anderzijds wordt voor *usiddjedum* (Mk. I 5, p. 148, v. 3) ten onrechte het participium *„aussghinghend"* opgenomen.

Verder wordt *iaudane aqai* voor *Iiaurdane ahvai* (Mk. I 5, p. 148, v. 5) door een genitief *„in der Jaurdanen uvasser"* i.p.v. een datief vertaald [44].

Voor het tekstgedeelte Mk. I 6-7 (Mk. I 12-13) [45] is de fotocopie van de CA van *haiþiwisk* tot *swinþoza* (Mk. I 7) onleesbaar [46]. Nochtans heeft Mercator deze tekst zeer nauwkeurig weergegeven met uitzondering van de verschrijving in *merja* of *merga* (Mk. I 7, p. 148, v. 10 CAU, p. 275, * 275, v. 1 onleesbaar), welk praesens wij ook bij Becanus aantreffen i.p.v. het preteritum *merida* [47]. Mercators vertaling *„predichte"* wijst erop, dat hij *merja* voor een preteritum hield, hoewel verder *ik daupja* (Mk. I 8, p. 148, v. 24), met een gelijkaardige uitgang, terecht door *„ich tauffe"* werd weergegeven. Het tekstgedeelte Mk. I 12-14 (p. 148, v. 12-16) is verkeerdelijk na Mk. I 7 *ik ni im* ... gedrukt, terwijl de vertaling en de grammatikale uitleg bij Mk. I 7 en vlg. aansluiten.

Ten aanzien van het afschrift stellen wij vast, dat in *ioannes* voor *iohannes* (Mk. I 6, p. 148, v. 7) en *cawsiths* of *gawsiths* voor *gawasiþs* (Mk. I 6, p. 148, v. 7) net zoals in Mk. I 4 respektievelijk een *h* en een *a* ontbreken. In *miligh* of *milich* voor *miliþ* (Mk. I 6, p. 148, v. 9) hebben wij een vrij onhandige poging om *þ*, blijkbaar onder Duitse invloed (*Milch*), door de letterverbinding *gh* of *ch* weer te geven.

(44) Vgl. W. Streitberg, *Gotisch-griechisch-deutsches Wörterbuch*, Heidelberg 1928², p. 65.

(45) Omwille van het foutieve zetsel zullen Mk. I 12-13 en Mk. I 7-8 volgens de volgorde van Mercators tekst behandeld worden.

(46) CAU, p. 275, *275, v. 1-2.

(47) Zie bovengenoemd artikel, p. 303.

Tweemaal veroorzaakte de nalatigheid van de scribent of de zetter lichte fouten : in Mk. I 12 leest men *authioai* voor *auþida* (p. 148, v. 12) met het elders ontbrekende letterteken *o* voor d, omdat de haal boven de O blijkbaar vergeten werd. In Mk. I 13 treft men ten slotte de verlezing *miw diuzam* (p. 148, v. 14) aan voor *miþ diuzam,* waarbij het middelste streepje van het teken nr. 10 (*þ*) bovenaan onopgemerkt bleef.

Verder komen in Mk. I 6-7 tot ... *ik ni im* en Mk. I 12-14 een drietal verkeerde woordscheidingen voor : *was uththan* voor *wasuþ-þan* (Mk. I 6, p. 148, v. 7), *cawsith staglamulbandaus* of *gawsith stajlamulbandaus* voor *gawasiþ taglam ulbandaus* (Mk. I 6, p. 148, v. 7-8) *haithi wisk* voor *haiþiwisk* (Mk. I 6, p. 148, v. 10).

Het aantal foutieve woordverbindingen ligt nog hoger. Het betreft *staglamulbandaus* of *stajlamulbandaus* voor *taglam ulbandaus* (Mk. I 6, p. 148, v. 7-8), *matidathramsteins* voor *matida þramsteins* (Mk. I 6, p. 148, v. 9), *fidworticuns* of *fidwortiguns* voor *fidwor tiguns* (Mk. I 13, p. 148, v. 13), *ahmaina* voor *ahma ina* (Mk. I 12, p. 148, v. 12) en *niim* voor *ni im* (Mk. I 7, p. 148, v. 11). Ten slotte werd het anaforisch pronomen *sa* ten onrechte aan *mis* gehecht als *missa* (Mk. I 7, p. 148, v. 11) [48].

Is de interpunctie tamelijk slordig, de vertaling van Mk. I 6-7 tot ... *ik ni im* mag behoudens het bovengenoemde *„predichte"* voor *merja* onberispelijk heten.

De verklaring van *ahmin* en *weihaman* sluit wegens de zetfout bij Mk. I 8 aan. Ahmin wordt verklaard als *„hinc athem nostrum, qui et Latinis spiritus dicitur. ut : emisit spiritum"* [49]. Bij *weihaman* merkt hij op : *„sanctum, hinc apud nos vueibisschoff, pro episcopo benedictiones administrante, vueyvuasser, pro aqua consecrata & sanctificata, & vueidom pro sacra domo &c."* [50].

Ten aanzien van het tekstgedeelte Mk. I 9-11 (Mk. I 7-8) [51] dienen volgende opmerkingen te worden gemaakt.

In *wailasaaeqkaida* of *wailasaaeukaida* voor *waila galeikaida* (Mk. I 11, p. 148, v. 22) zijn afschrift en woordverbinding ingevolge onleesbaarheid van een drietal lettertekens in de CAU (276, v. 16-17) onjuist. Bij *is* (Mk. I 9, p. 148, v. 16) werd het samentekkingsteken vergeten en in *taleilaias* (Mk. I 9, p. 148, v. 17) voor *Galeilaias* werd *t* eens te meer met *g* verward.

(48) Vgl. W. Streitberg, Bib.[3], p. 165.
(49) Ibidem, p. 148.
(50) Ibidem, p. 148.
(51) Wegens het foutieve zetsel wordt het tekstgedeelte Mk. I 7-8, dat op Mk. I 9-11 volgt, bij deze passus behandeld.

Verder troffen wij nog het verkeerde *weihaman* voor *weihamma* aan (Mk. I 8, p. 148, v. 25-26) [52] dat hierboven [53] al ter sprake kwam.

Atcaccanda nanaina of *atgagganda nanaina* voor *atgaggandan ana ina* (Mk. I 10, p. 148, v. 20) vertoont terzelfder tijd een verkeerde woordscheiding en -samenstelling. Ten slotte is er nog de foutieve verbinding *skoheis* voor *skohe is* (Mk. I 7, p. 148, v. 24) en de verkeerde woordsplitsing *thu zei* i.p.v. *þuzei* (Mk. I 11, p. 148, v. 22).

Is de Gotische tekst verder bevredigend, de interpunctie is minder nauwkeurig.

Behoudens de verkeerde weergave van de genitief *Galeilaias* (Mk. I 9, p. 148, v. 7) door *„in Galileen"* is de ietwat vrijere vertaling overal juist.

Gelet op de grotere omvang van het tekstgedeelte Mk. I 14-18 ligt het aantal fouten uiteraard hoger. In *ioannes* voor *Iohannes* (Mk. I 16, p. 148, v. 27) hebben de kopiist of de zetter ten derde male een *h* verwaarloosd. In *datei* voor *þatei* (Mk. I 14, p. 148, v. 27) en *atcidans* of *atgidans* (Mk. I 14, p. 148, v. 27) werden *þ* en *b* ten onrechte door *d* weergegeven. Enkele woorden verder (p. 148, v. 29) komt *þatei* evenwel in de juiste schrijfwijze voor.

De verschrijving *aiþaggeljon* of *aiþaccelgon* (Mk. I 15, p. 148, v. 31) voor *aiwaggeljon* gaat op de verwarring van de tekens nr. 10 (*þ*) en nr. 23 (*w*) terug.

Bij *marem* voor *marein* (Mk. I 16, p. 148, v. 36) hebben Mercator of de zetter in de eindletters *-in* van *marein* verkeerdelijk een *m* gezien. De spelling *mare in* voor *marein* (Mk. I 16, p. 148, v. 39) kon blijkbaar niet verhelderend werken, daar *in* blijkens de vertaling *„das meer in Galilea"* voor een voorzetsel werd gehouden. *Gasacq* of *jasagq* voor *gasahv* (Mk. I 16, p. 148, v. 36) en *affer* voor *afar* (Mk. I 18, p. 148, v. 40) hebben respektievelijk een *g* of *c* en een *f* te veel. De foutieve *e* in *affer* voor *afar* is eerder toevallig, daar *afar* (p. 148, v. 37) juist geschreven werd. Het volstaat verder nog te wijzen op *aiwangeljon* of *aiwancelgon* voor *aiwaggeljon* (Mk. I 14, p. 148, v. 28), welke fonetische spelling voor dit woord zeer merkwaardig is in de Gotische druk.

Ten slotte dienen ook de onjuiste woordverbindingen *ithafardatei* voor *iþ afar þatei* (Mk. I 14, p. 148, v. 27) en *usfullno dathatamel* voor *usfullnoda þata mel* (Mk. I 15, p. 148, v. 30) aangestipt te worden.

(52) CAU, p. 276 en *276, v. 7.
(53) Zie p. 13, r. 3 en vlg.

De verkeerde woordscheiding *usfullno dathatamel* voor *usfull-noda þata mel* (Mk. I 15, p. 148, v. 29) wijst op een geringere vertrouwdheid met de Gotische vormleer.

Bij de vertaling valt op, dat de accusatief singularis *nati* (Mk. I 16, p. 148, v. 35) ten onrechte door een pluralis werd vertaald en *is* in *broþar is þis Seimonis* (Mk. I 16, p. 148, v. 34-35) onvertaald bleef. Wegens de verkeerde woordscheiding *faur mare in Galeilaias* (Mk. I 16, p. 148, v. 33) i.p.v. *faur marein Galeilaias* werd *Galeilaias,* zoals boven opgemerkt is, verkeerdelijk als *„in Galilea"* weergegeven.

Tot nu toe werden de tekstgedeelten zeer minutieus onderzocht ten einde dieper door te dringen tot de karakteristieke moeilijkheden, die de eerste taalgeleerden bij de studie en de weergave van de Gothica ondervonden.

Allerlei hulptechnieken zijn nodig om de waarde van Mercators werk te bepalen. Zo o.m. een onderzoek naar de informatie-, de controle- en drukmogelijkheden met betrekking tot de eerste Gotische tekstexcerpten. Bij gemis van grondige literatuur ten aanzien van het drukken der Gotische uniaalteksten [54] dient men zelf de schaarse gegevens in de toenmalige geschriften en publikaties te verzamelen.

Kenschetsend in dit verband is de uitlating van Josephus Justus Scaliger over Janus Gruterus :

> „Gruterus non curat, utrum charta sit cacata, modo libros multos excudat " [55]

Bovendien moet men in overweging nemen, dat Mercators kopie niet voor publikatie bestemd was en dus allerminst aangepast aan de praktijk van de uitgeverij. Zodoende stond Gruterus voor alle moeilijkheden om persklare kopij te leveren aan de zetter en de nodige aanpassingen of wijzigingen aan te brengen.

Dat bij het drukken van dergelijke moeilijke tekst in een ongewoon en ongebruikelijk lettertype technische, tekstkritische en andere problemen ontstonden zal niemand durven ontkennen, die enigszins vertrouwd is met het zestiende- en zeventiende-eeuwse drukkersbedrijf.

(54) Volgende geraadpleegde werken behandelen dit niet: W.Gs Hellinga, *Kopij en druk in de Nederlanden,* Amsterdam 1962. R.B. McKerrow, *An introduction to bibliography for literary students,* Oxford 1962[8] S.H. Steinberg, *Five hundred years of printing, Bristol 1961*[2].

(55) H.F. Massmann, *Gothica minora,* p. 329.

Moeilijker wordt het te bepalen waar de zetter of andere medewerkers autonoom optraden en voor vergissingen aansprakelijk zijn. Zo kan het uitvallen van letters in de vele woorden aan Gruterus, de zetter, de corrector, de drukker of aan Mercator zelf te wijten zijn.

Bij woorden, die slechts éénmaal in de tekst voorkomen, is een vergissing van de kopiist mogelijk. Zo in *anastodiþ* (opschrift van het Markusevangelie, p. 147, v. 34) voor *anastodeiþ, iirusaulwmeis* (Mk. I 5, p. 148, v. 4) voor *Iairusaulwmeis* en *gawsiþ* (Mk. I 6, p. 148, v. 7) voor *gawasiþs.*

Helemaal anders liggen de gevallen *izar* (Mt. VI 15, p. 147, v. 25), *Ioannes* (Mk. I 4, p. 148, v. 1, Mk. I 6, p. 148, v. 7, Mk. I 14, p. 148, v. 27) en *awaggeljo* (opschrift van het Markusevangelie, p. 147, v. 33), die elders juist voorkomen als [25]*izwar* (Mt. VI 8, p. 147, v. 6), *Iohanne* (Mk. I 9, p. 148, v. 18) en *aiwaggeljons* (Mk. I 1, p. 147, v. 35).

Is er een grotere graad van waarschijnlijkheid, dat de drukker of zijn vaklieden voor deze laatste fouten aansprakelijk zijn, zekerheid omtrent de herkomst dezer vergissingen krijgt men niet.

Het uitvallen van *wairþai wilja þeins* (Mt. VI 10, p. 147, v. 11) is allerminst aan de zetter te wijten, daar deze zin ook in de vertaling achterwege bleef.

In het verkeerde zetsel heeft de Vlaamse geograaf klaarblijkelijk niet de hand gehad.

Een groot gedeelte der onnauwkeurigheden is vermoedelijk te verklaren door de geringe vertrouwdheid van de scribent met de karakteristieke moeilijkheden van het unciaalschrift.

De verwaarlozing van het afkortingsteken voor *m* in [5/13]*himina* (Mt. VI 9, p. 147, v. 9, Mt. VI 14, p. 147, v. 23) voor *himinam* en [5]*þai* (Mt. VI 12, p. 147, v. 15)voor *þaim* kan als voorbeeld gelden, al dient hier een verzuim van de zetter evenmin te worden uitgesloten.

Verder treft men voorbeelden aan van verwarring tussen bepaalde Gotische karakters : blijkens & (Mt. VI 7, transcriptie, p. 147, v. 2) voor [12]*ei* werd *i* als *t* gelezen. Veelvuldiger komt de gelijkstelling van *t* met *g* voor : zo in [22]*tif* (Mt. VI 11, p. 147, v. 13) voor *gif,* in [41]*tasaiqand* [42]*au* (Mt. VI 16, p. 147, v. 30) voor *gasaihvaindau* en in *taleilaias* (Mk. I 9, p. 148, v. 17) voor *Galeilaias.* Verder werden *u* en *n* met elkaar verward, zoals blijkt uit *sinteinau* (Mt. VI 11, p. 47, v. 13) voor *sinteinan en* [12]*sanfar* (Mt. VI 14, p. 147, v. 24) vor *sa ufar.* De eindletter *m* van *marem* (Mk. I 16, p. 148, v. 36) is verkeerdelijk gelezen of gedrukt voor *in,* terwijl anderzijds in *Margum* of *Marcum* (opschrift van het Markusevan-

gelie, p. 147, v. 33) een *-m* onder invloed van de vertaling (*Marcum''*) ontstond.

Verder werd geen onderscheid gemaakt tussen *þ* en *w* in *miw diuzam* (Mk. I 13, p. 148, v. 14) en *aiþaggeljon* of *aiþacceljon* (Mk. I 15, p. 148, v. 31) voor *miþ diuzam* en *aiwaggeljon.*

De moeilijkheid bij de weergave van het teken nr. 8 blijkt uit de lezing *gasagq* of *jasacq* (Mk. I 16, p. 148, v. 36) voor *gasahv.* In *milich* of *miligh* ((Mk. I 6, p. 148, v. 9) en Mk. I 14, p. 148, v. 27) daarentegen, waar wél een *þ* hoorde, treffen wij *gh* of *ch* aan.

Naar aanleiding van *d* kunnen *atgidans* (Mk. I 14, p. 148, v. 27) en *authioai* (Mk. I 12, p. 148, v. 12) nog aangestipt worden : *d* staat in het eerste geval voor *b* en *O* in het tweede voor *d* [56]. In hoeverre de kopiist of de typograaf voor deze onnauwkeurigheden aansprakelijk zijn, blijkt niet altijd even duidelijk.

De spelling van de Gotische woorden uit de unciaaltekst werd ook vaak door de klankwaarde of de transcriptie beïnvloed : zo in *himmadaca* (Mt. VI 12, p. 147, v. 13) voor *himma daga* met het leterteken *c* i.p.v. *g,* omdat het teken nr. 3 bij Mercator zowel *c* als *g* aanduidt. *Thaurbuþ* (Mt. VI 8, p. 147, v. 6) [57] heeft in de Gothische druk *th* voor *þ* naar analogie met de transcriptie (*thaurbuth*). Omgekeerd leidde de transcriptie *th* voor *þ* zelfs tot verwarring met *ht* in *frawaurþe* (Mk. I 4, p. 148, v. 3) en *frawaurþan* (Mk. I 5, p. 148, v. 6) voor *frawaurhte* en *frawaurhtim.* Verder valt ook *aiwanceljon* of *aiwangeljon* op (Mk. I 14, p. 148, v. 28), welke spelling in overeenstemming is met de klankleer. In *waurkeit* (Mk. I 3, p. 147, v. 41) voor *waurkeiþ* ten slotte werden *þ* en *t* niet onderscheiden of drong *t* onder invloed van de vertaling (*vuircket*) in de Gotische tekst binnen.

Voor het overige kunnen onnauwkeurigheden in de Gotische tekst door de moeilijkheden bij de woordscheiding of door gemis van grammaticale kennis verklaard worden. Zo tonen verschrijvingen of verkeerde woordscheidingen als [41]*tasaiqand* [42]*au* (Mt. VI 16) voor *gasaihvaindau, usfullno da* (Mk. I 15, p. 148, v. 29) voor *usfullnoda, frawaurthan* (Mk. I 5, p. 148, v. 6) *frawaurhtim* enz. duidelijk, dat Mercators syntactisch en morfologisch inzicht in het Gotisch nog gering was. Wijzen ook de morfologische interpretaties op dit tekort, dan verlieze men niet uit het oog, dat het vrijwel onmogelijk was aan de hand van twee foliokolommen een juist grammaticaal inzicht in een nog voor het me-

(56) Zie voor de verklaring hierboven, p. 308.

(57) In de transcriptie werd met opzet de spelling *thaurbuþ* gebruikt om Mercators Gotische tekst getrouw weer te geven.

rendeel onbekende taal te verwerven.

Dat Mercator reeds bij de kopie heel wat moeilijkheden ondervond en daardoor zijn tekstbijdrage tot 27 verzen beperkte, heeft Gruterus in de inleidende beschouwingen dan ook terecht opgemerkt.

Aangezien aan aantal fouten vermoedelijk als zetfouten aan te rekenen zijn, welke veronderstelling bij het verkeerde zetsel van p. 148 niet te gewaagd is, staat Mercators bijdrage in haar geheel hoger dan die van zijn voorganger Becanus.

Voor de vertaling kon Mercator zich weliswaar met behulp van een bijbelvertaling in de Gotische tekst inwerken, maar het mathematisch vertaalsysteem en de woordelijke vertaling bewijzen, dat hij met de lexicologie van het Gotisch voldoende vertrouwd was.

Aangaande het aandeel van Duden in het kopieerwerk kan allerminst een vast oordeel geveld worden. Het groter aantal kopieerfouten van pars II ten opzichte van pars I is op zichzelf nog geen bewijs, dat Duden bij dit tekstgedeelte zijn medewerking verleende.

Enkel het ontbreken van het mathematisch vertaalprocédé, eigen aan een wiskundige geest als Mercator, en het groter aantal inconsequenties in pars II met Mercators alfabet en klankleer wettigen de hypothese, dat een gedeelte van pars II niet door Mercator gekopieerd werd.

Ten aanzien van de herkomst en de genealogie dezer teksten bestaat evenmin zekerheid. Indien de mededeling van Gruterus geloofwaardig is, mogen wij besluiten, dat het hier niet om een afschrift uit de derde of tweede hand gaat zoals voor Becanus' tekstexcerpten, maar om een eerste afschrift van het archetype te Werden.

Een vergelijking van Mercators en Becanus' tekstfragmenten wijst erop, dat alle excerpten uit vrijwel dezelfde gedeelten van de Codex Argenteus gekopieerd werden, met uitzondering van Mk. XV 34.

Becanus	*Mercator-Duden*
Mt. VI 9-13 Mt. VI 16 (*mizdon*)	Mt. VI 7-16
	Het opschrift van het Markusevangelie
Mk. I 2 en 7 Mk. XV 34	Mk. I 1-18

Vergelijken wij nu systematisch de juistheid van de kopie in de opgenomen teksten [58]. In Mt. VI 9-13 hebben beiden verschillende verlezingen voor *himinam* (Mt. VI 9) en *gif* (Mt. VI 11). Enkel de foutieve woordverbindingen *himmadaga* (Mt. VI 11) voor *himma daga* en *sculanssigaima* (Mt. VI 12) voor *skulans sijaima* komen bij beiden voor. Mercators foutieve woordsplitsing *thein aist* (Mt. VI 13) voor *þeina ist* stemt enigszins met Becanus' verlezing *thein ist* overeen. Ook de vergissing betreffende de vertaling en de woordvorming van *skulans sijaima* (Mt. VI 12) is gemeenschappelijk. Voor Mk. I 2 hebben beiden respektievelijk de lezing *Esaiu* (Becanus, p. 750) en *Esaun* (Mercator, p. 147, v. 36-37) voor de conjectuur *Esaïin.*

Bij Mk. I 7 dienen ten slotte enkel de foutieve woordsamenstelling *missa* voor *mis sa* en het gelijke praesens *merga* (of *merja*) voor het preterium *merida* te worden vermeld.

Voor het overige is Mercators tekst vrij correct, terwijl Becanus' fragmenten wegens de transcriptiemoeilijkheden tal van vergissingen vertonen.

Wat de kennis der Gotische karakters en hun klankwaarde betreft, zijn wij voor Becanus enkel op zijn getranscribeerde tekst en verklaringen aangewezen. Mercators opvattingen daaromtrent kunnen zowel uit de tekst en de transcriptie (Mt. VI 7-9) als uit zijn aantekeningen bij het alfabet en de klankleer achterhaald worden.

De systematische vergelijking beider transcripties levert het volgende beeld :

(58) Zie voor Becanus' teksten in bovengenoemd artikel, p. 302-303.

I. Konsonantisme.

Becanus	*Mercator*
1. *c* en *k*	1. Het teken nr 12 = *k*
2. *g* en *j* werden met elkaar verward.	2. De tekens nr. 3 en 7 duiden respektievelijk *c* en *g*, *j* en *g* aan.
3. Hetzelfde teken komt bij Becanus voor als *u* i.p.v. *q*.	3. Karakter nr. 22 = *u* i.p.v. *q*.
4. Nr. 18 = *qu*	4. Nr. 18 wordt getranscribeerd door *q*.
5. Nr 23. = *u* en *w*	5. Nr. 23 = *w* Nr. 24 = *y* (zoals bij Vulcanius)
6. Nr. 6 = *ph*	6. Nr. 6 = *f* Nr. 19 = *v* (onbestaande)
7. Nr. 10 = *th* en *t*	7. Nr 10 = *th*

2. Vocalisme.

Becanus	*Mercator*
1. Ontbreekt	1. Het bestaan van H (ήτα) als *„e longum"*
2. Nr 1+11 = *e* en *ai*	2. Nr 1+11 = *ai* maar uitgesproken als *„e"*

Wat de klankwaarde der Gotische karakters aangaat, moge onderstaand overzicht de verschillen illustreren :

Becanus	*Mercator*
1. Ontbreekt	1. Nr. 25 = affrikaat
2. *ai*=monoftong *e* of diftong *ae*	2. *ai* = monoftong *e*
3. Ontbreekt	3. H = „*e longum*"
4. *gg* = *gg* (*brigges*)	4. *g* en *c* vóór gutturalen *n* uitgesproken.

Opvallend in beide tabellen zijn vooral de verschillen. Slechts de vergissingen in de transcriptie van nr. 22, nr. 3 en nr. 7 hebben beiden gemeen. Rekent men daarbij nog de lettertekens nr. 3 (voor *c* en *g*), nr. 26 (voor *y*) en nr. 19 (voor *v*) enkel eigen aan Mercator, dan heeft men voldoende argumenten om tot een volledige onafhankelijkheid van Mercator ten opzichte van Becanus te besluiten. Mercator werkt bovendien met meer nauwgezetheid. Opzettelijke wijzigingen of vervormingen, die Becanus met het oog op de lexicale en etymologische verklaringen vermoedelijk aanbracht, zijn aan Mercators werk vreemd.

Wijst deze systematische vergelijking van beider bijdragen ten slotte op de oorspronkelijkheid van Mercators werk ten overstaan van de *Origines Antwerpianae,* voor de genealogie der eerste afschriften levert zij geen bruikbare gegevens.

Besluit

Bij ontstentenis van rechtstreeks bronnenmateriaal nopens dit laatste probleem in dagboeken, brieven, akten en archivalia zal over de herkomst, de handschriftelijke overlevering en de verspreiding van de oudste Gotische bijdragen nooit volkomen zekerheid bestaan.

Zoals hierboven is aangetoond, wordt de waardebepaling van Mercators werk door allerlei omstandigheden bemoeilijkt. Ten eerste moet men rekening houden met de onvolkomenheid van onze kennis omtrent de toenmalige typografische moeilijkheden bij de weergave van deze onbekende lettertypes.

Daarmee verwant is onze onbekendheid aangaande het persoonlijk aandeel van Gruterus bij de voorbereiding van de publikatie dezer Gothica.

De vraag naar de invloed van Gualtherus en Cassander op Mercators werk kan zelfs met de grootste omzichtigheid niet beantwoord worden.

Even bezwaarlijk is het uit te maken welke vergissingen in het handschrift respektievelijk op Mercator of Duden teruggaan, terwijl anderzijds een onderzoek naar de omvang van hun afzonderlijk vertaalwerk slechts bij benadering enig resultaat kan opleveren.

Al deze uiteraard onbeantwoordde vragen kunnen uit menig oogpunt tot nieuwe uiteenlopende problemen leiden, waarbij de grenzen aan het kenbare even scherp zijn gesteld. Neemt men Mercators bijdrage als vergelijkingsmateriaal ter bestudering van de fundamentele methodologische principes der zestiende-eeuwse Gotische publikaties, dan dient men derhalve de nodige omzichtigheid in acht te nemen.